

THE PLACE OF THE KEY COMPETENCES IN THE CURRICULUM IN RELIGION FOR THE BEGINNING STAGE (MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE, 2018)¹

Abstract: The question of key competences in religion training is a topic that is not discussed in the religious space in principle. The reasons for this are as vague as they are reckless. We do not have an answer to the question and why in the new curriculum under the Religion of the Ministry of Education from 2018 they are not taken into account, although the law on pre-school and school education explicitly mentions the need for their presence in the renewed curricula in general education in the Bulgarian school.

Author information:

Ivelina Nikolova

Department of Theology
Faculty of Philosophy and History
University of Plovdiv Paisii Hilendarski
✉ ivelina_selo@abv.bg
🌐 Bulgaria

Keywords:

New religion curriculum, key competences, training, education and training..

Ключовите компетентности са компетентности за учене през целия живот и като такива са определени в препоръките на Европейския парламент и на Света на Европейския съюз. Те са свързани и с „концепцията за учене през целия живот, заложена в Меморандума за непрекъснато образование на европейската комисия по образование, Брюксел 2000 г.“ (Бонева, М., Колев, Г., 2016).² Ключовите компетентности се отнасят за всички страни, членки на Съюза.

Тази препоръка включва „предоставянето на ключови компетентности за всички като част от техните (на страните) стратегии за учене през целия живот, включително стратегии за постигане на универсална грамотност“.³ Компетентностите обхващат всички сфери на живота на човека от гледна точка на обучение, професионална реализация и откриване на работа на пазара на труда. Те се развиват чрез формалното образование, неформалното учене и информалното учене.

В Европейската референтна рамка са изведени осем ключови компетентности, като всяка от тях комбинира знания, умения и отношения (нагласи), които имат решаващо развитие за

¹ Статията се издава по проект КП 06 ОПР 05/6 към ФНИ.

² Бонева, М., Колев, Г. Образование и съвременност, В: Иновации в образованието. Шумен, 2016, с. 187.

³ През 2006 г. Европейският парламент и Съветът на Европейския съюз приеха Препоръка относно ключовите компетентности за учене през целия живот. В тази препоръка държавите членки бяха приканени „да развият предоставянето на ключови компетентности за всички като част от своите стратегии за учене през целия живот, включително стратегиите за постигане на всеобща грамотност, и да използват документа „Ключови компетентности за учене през целия живот — Европейска референтна рамка“ (3). От приемането си досега тази препоръка бе основен референтен документ за развитието на ориентирано към компетентности образование, обучение и учене. Повече виж ПРЕПОРЪКА НА СЪВЕТА от 22 май 2018 година относно ключовите компетентности за учене през целия живот (текст от значение за ЕИП) (2018/С 189/01).

човека. Те се съотнасят и към социалното му включване, към конкурентоспособността му и към пригодността му за трудова заетост. Компетентностите са необходими за личностното развитие на всеки човек, а тяхното изграждане започва още от предучилищния етап на образованието. В следващите три етапа на образованието те ще мотивират активността на учениците откъм и социалното им приобщаване. Посредством компетентностите те ще могат да изградят устойчиви механизми за практическото реализиране на своите умения в живота и активно гражданско участие в неговите сфери.

Приложението на ключовите компетентности е важно за всички изучавани общообразователни предмети в училищното образование. Въпреки, че в ЗПУО включването им се отнася предимно за общообразователните учебни предмети, на място идва въпросът трябва ли да бъдат прилагани и в учебните програми по допълнителните дейности?

Точно защото темата за мястото на ключовите компетентности в УПР е продиктувана от нашумелия въпрос за тяхната организационна и съдържателна роля в реформираното образование, е необходимо да им обърнем по-специално внимание и във връзка с обучението по Религия. За него ще стане въпрос малко по-късно.

По-пряко е свързано с мястото им в ЗПУО, а също и в някои други наредби и подзаконовни актове, регламентиращи статута им и конкретното им предназначение.

В чл. 77 от ЗПУО са определени девет ключови компетентности, които би следвало да бъдат развивани в учениците кат част от общообразователната им подготовка.

- комуникиране на майчин език;
- комуникиране на чужд език;
- математически, научни и технологични компетентности;
- компетентности в областта на цифровите технологии;
- придобиване на учения за учене;
- социални и граждански компетентности;
- чувство за инициатива и предприемачество;
- културни познания и умения за изразяване.

Разбира се назованите компетентности се отнасят до основните предмети в образователната система и със сигурност нормативно не включват предмета Религия. Регламентирането на ключовите компетентности обаче в новия ЗПУО не може да гарантира ефективното им използване и приложение в учебния процес в класната стая. Но то може да изисква задължителното им полагане на еднаква защитима и основателна правна база. На тази база тъкмо се осигуряват правилата и нормите, спрямо които се формулира цялостния подход за ефективното обучение не само с теоретичен, но и с практико-приложен характер.

Ако включването на ключовите компетентности в системата на образованието е свързано с намерението образованието да предлага на всички хора средствата за развитие на ключовите компетентности до ниво, което да ги подготвя за самостоятелен живот, и по-нататъшно учене и професионално развитие, то в тези намерения трябва да попадат и всички изучавани учебни предмети. Според В. Василев „процесът на образование може само частично да гарантира формирането на опит в решаването на морални, естетически и конкретни социални проблеми. За постигане на тези задачи в задължителната подготовка, която е основна в изпълнението на програмата за обучение, това е невъзможно. Ето защо обучението трябва да се придружава от допълнително обучение в извънкласни дейности“ (Василев, В., 2016).⁴ Когато обаче стане въпрос за кохерентната среда на образованието или за стремежите за изграждането на такава, можем напълно да поставим и въпросът за мястото на тези учебни предмети, които също се

⁴ Василев, В. Компетентността – най-високото ниво на образование. В: ГШУ, том XX D, УИ „Еп. Константин Преславски“, Шумен, 2016, с. 127.

включват пряко в системата на образованието. Иде реч за предмети от допълнителната подготовка на учениците, какъвто е предмета Религия.

Логично е след като подобен подход се налага в системата на общообразователните предмети, да се търси необходимата консистентност и на ниво допълнителна подготовка. Не би следвало да се търси адаптиране на предметите от допълнителната подготовка на учениците към тези от общообразователната подготовка. Подобно приспособяване на едните към другите вече подсказва за някакъв колапс в образованието, за нещо, което умишлено формулира значението на едните за сметка на другите и в ущърб на единството в обучението, което стои в основата на формулирането и на ключовите компетентности.

Както стана ясно, мястото на ключовите компетентности в образованието е свързано с целенасочените стремежи за приобщаването на учениците към единна система на обучение, като се базират на основни компоненти, подпомагащи теоретико-приложната подготовка по учебните предмети. Мястото на всяка една компетентност трябва да бъде подсигурано на УП по общообразователните предмети. Изключение не могат да правят и предметите от допълнителната подготовка. Като извънкласни дейности те също имат за цел да изпълняват „две функции: повишаване компетентността както на учителя, така и на учениците“ (Василев, В., 2016).⁵ За постигането на това изпълнение, обаче трябва да бъдат създадени необходимите предпоставки и възможности за приложение. Що се отнася до обучението по Религия, на ниво УП те би трябвало да присъстват, като по този начин подсигуряват възможността за приложението им и в учебния процес. Ако допуснем, че предметът Религия прави изключение от системата учебни предмети в българското образование, означава, че принципно философията на общообразователната система е противоречива, защото изключва правото на един достъпен за обучение и приложим (от гледна точка на съдържателната си рамка) образователен модел, да бъде изключен от цялостната визия на структурирането на образованието. Макар препоръките на ЕС да не се обвързват пряко с професионалното преподаване на Религия, холистичния подход за придобиването на определен капацитет компетентности в образователната система, по препоръка на ЕС, го налага.

За да се осъществи на практика това изискване е необходимо предварително да се вземат предвид редица фактори, спрямо които ключовите компетентности да могат да се включат: преформулиране на структурата на УПР, включването в нея на задължителните съдържателни компоненти, обезпечавачи предмета според сега действащата нормативна уредба и цели на образованието в страната. Обновената УПР трябва задължително да бъде реструктурира съобразно откриването значението и практико-приложното място на ключови компетентности в нея.

Някои поставени въпроси и възможните им отговори

Създадените нормативни условия за придобиването са специални знания, умения, отношения (нагласи), които са решаващи за успешната реализация на учениците, трябва да бъдат взети под внимание нормативно и от предмета Религия. Това трябва да се случи с оглед на целесъобразното и актуално организиране на обучението по предмета. Няма и не може да има нормативно ограничаване в това. Напротив, поощряването на интердисциплинарното обучение се случва с поместването на такъв тип знания, умения и навици в учебните предмети, които освен че обогатяват основното им ниво, създават възможности за адекватно обективно приложение на специализираните им компетентности. От своя страна то може да се окаже полезно и за съдържателното преформулиране и на „новата“ УПР. Оттук произтичат и основните насоки на нашия размисъл, върху които ще спрем вниманието си: възможно ли е

⁵ Пак там.

ключовите компетентности да бъдат приложени в една наистина актуализирана УПР? Ще могат ли да предоставят необходимото ниво на нейното съдържателно приложение? И не на последно място: защо не бяха взети предвид ключовите компетентности при изготвянето на „новата“ УПР от 2018 г.?

Както стана ясно, според заложеното изискване в ЗПУО, актуализирането на УП трябваше да се случи и на ниво ключови компетентности. Това изискване се отнася до УП по всички учебни дисциплини и не изключва УПР. В нея обаче по една или друга причина не е взето предвид мястото и значението на ключовите компетентности. Съставителите на УПР умишлено или не счели за необходимо да се съобразят с това изискване. Липсата изобщо да се заговори за пряко или косвено за ключовите компетентности в пренаписването на УПР подсказва или за липса на правилен адекватен фокус върху смисъла и значението на ключовите компетентности, или за липса на фокус изобщо върху УПР. Не е изключено този факт да е показателен и във връзка с управленската воля за целенасочена и адекватна политика, свързана с мястото и значението на предмета Религия за българското образование. В каквото и да се състои проблемът, ключовите компетентности отсъстват от УПР, което със сигурност подсказва за изостаналост от реформирането на образованието на ниво УП.

Ако трябва да се върнем малко назад в историята на изготвянето на УПР, ще отчетем факта, че беше пропуснат един важен момент. След нейното изготвяне своето мнение и позиции трябваше да изкажат редица заинтересовани лица: учители, директори, експерти от РУО, експерти от специализираната администрация на МОН, преподаватели в богословските школи, но и в педагогическите факултети на висшите учебни заведения. Не е без значение и мнението на родители, на учителя и изобщо граждани. Към този въпрос можеше да бъдат привлечени също управители на частни фирми, предоставящи услуги за повишаването на квалификацията на учителите по Религия или такива, които имат отношение към управление на общото образование в страната. Това обаче на практика не се получи. Причините са много и от различен характер. В края на краищата „новата“ УПР остана осакатена откъм наистина съдържателно и целенасочено реформиране. И нито един от горе назованите специалисти не взе критична и обективно позиция по този въпрос. Дори до днес.

Обмислено в друг ракурс, настоящата ситуация с липсата на назованите белези в „новата“ УПР, свързани с мястото на ключовите компетентности в нея, повдига комплекс въпроси от поне три нива: съдържателно ниво, ниво на приложението и кадрово ниво:

- Важно е за нас да разберем в каква степен можем да включим ключовите компетентности и на ниво УПР, след като те са заложили в нормативната рамка, отнасяща се до образованието?

- Какви могат да бъдат целите и очакваните резултати пред образователната ни система, когато учебният предмет Религия се впише по тази линия в съдържателното звено на образователната система? Как могат да бъдат измерени те, за да се определи степента на приложението им и качеството на работата по тях?

- Какви са възможностите за допълнителна квалификация на учителите от направление 2.4. Религия и теология във връзка с повишаването на тяхната професионална компетентност? Как могат да се включат и учителите с придобита такава квалификация?

Тези въпроси са свързани и с един друг въпрос: какво означава предметът Религия да бъде пълноправно поставен до всички останали общообразователни предмети и да бъде взет с цялата си сериозност? Ние не питаме за статута на предмета, който в близко бъдеще не се очаква да се промени, но питаме за неговия авторитет. От една страна промяната в авторитета на предмета, го прави пряк участник в системата на българското образование, но от друга му поставя сериозната задача да преосмисли целите, задачите и изобщо структурирането си на ниво УП.

Предвид горе казаното, но и с оглед на ограничените ни ресурси за преорганизиране на УПР, можем поне да се опитаме да обмислим значението на ключовите компетентности в УПР. По този начин дори мислено ще направим плах опит за изравняване на съдържателното ниво на предмета с това на останалите учебни предмети. За изпълнението на тази цел трябва да се вземат предвид няколко предпоставки, част от които можем да назовем тук:

1. Обучението в трите степени на училищното образование предлага на всички млади хора средствата за развитието на техните знания и умения до ниво, което ги подготвя за техния самостоятелен живот и дава началото на избора и изграждането на професионалния и житейския им път. Редица фактори играят съществена роля при формирането на духовната, интелектуална и гражданска култура на учениците. Значението на религиозната култура не е маловажно с оглед събитията в междурелигиозната динамика не само в страната, но и в световен мащаб.

Нито един от общообразователните учебни предмети не изгражда поне в задоволителна степен религиозната култура на младите хора. Дори със статута на допълнителен предмет, учебният предмет Религия трябва да предлага адекватни модели за развитие на религиозната култура на учениците, съобразена с контекста на цялостната образователна и социална среда, в която той се развива.

По начина, по който всички общообразователни предмети предоставят средствата и ключовия инструментариум за компетентната подготовка на учениците в редица направления, така и предмета Религия трябва да го направи в една напълно съобразена ниша с назованите условия и изисквания. Дори самото това изискване е първото условие в българския контекст, реализирано най-напред чрез ключовите компетентности и отчасти със свързаните знания, умения и отношения (специфични за всеки учебен предмет). Нормативно те са отразени в стратегическите документи, ЗПУО, Наредба № 5 за Общообразователната подготовка, във всички новоприети учебни програми, а също и в някои подзаконовни нормативни рамки.

2. Обновената УПР трябва да бъде подходяща и съобразена с редица особености с цел да бъде приложима за тези млади хора, които поради различни обективни и изобщо неблагоприятни образователни условия, породени от социални, културни или икономически обстоятелства, не биха могли да получат нормален достъп до изучаването на предмета. Те се нуждаят от специална подкрепа, за да реализират своя образователен потенциал. И ако такава се предоставя нормативно и практически от съответната нормативна наредба, а също и от институции и целево изпълняващи своите ангажменти звена, то по отношение на предмета Религия тази задача е напълно неизпълнима. Обновената УПР би трябвало да е направена с мисъл и за практическото реализиране на предмета и при тези условия, при които стотици млади хора се обучават без стратегически и целево формиране на тяхната духовно-нравствена и религиозна култура.

3. Т. нар. „учене през целия живот“ е процес, към който са съпричастни не само учениците и младите хора. Възрастните също са в състояние да развият своя професионален опит и потенциал и да актуализират ключовите си умения през целия живот. Това означава, че в една професионално ориентирана среда, каквато е свързаната с подготовката на учители по Религия, УПР би трябвало да е структурирана така, че да дава възможности за адекватното включване на преподаване и на онези учители, които тепърва завършват професионалната си квалификация като специалисти или започват обучение по Религия от преквалификация. Ясният модел на обучение, заложен в УПР, както и структурирането ѝ с оглед на прилагането на еднакво гъвкавия модел на учебните програми по другите общообразователни предмети осигурява голям процент от успешното ѝ разчитане от тази категория специалисти. В значителна степен за това помагат точно ключовите компетентности, които на базата на общата структура и наличните междупредметни връзки осигуряват необходимата яснота и диалог,

лесно разчетен от гледна точка на професионалните умения на специалиста. Лесно разчетената УПР означава на първо място правилно структурирана с оглед на съществуващата нормативна уредба.

Не трябва да забравяме, че ако по този начин се изготви УПР тя би била подходяща за приложение не само от специалистите или от преквалифицираните учители, но също и от различни целеви групи, които приоритетно в национален, регионален или местен контекст преподават или желаят са преподават учебния предмет Религия. На базата на подходящо и целесъобразно структуриране на УПР могат в последствие да се създадат курсове за актуализация на уменията на тази специалисти.⁶

4. УПР трябва да бъде структурирана правилно и адекватно и с оглед на инфраструктурата за продължаващо образование и обучение на всички – учители, но и обучители, които попадат в конкретните мерки, насочени към осигуряване на равен достъп до учене през целия живот, а оттам и за осигуряването на работни мета чрез пазара на труда.

Всичко по-горе казано се налага с оглед на убеждението, което в момента съществува в сферата на образованието и, което е залегнало най-напред в нормативните документи на ЕС: всички ключови компетентности притежават еднаква важност и валидност, защото всяка една от тях може и самостоятелно, и групово да допринесе за подобряването на определени умения в младите хора (и не само). Те са важни с оглед на възможностите им за прегрупиране, взаимодействие и изграждане на гъвкава подсистема от знания, приложими във всички професионални области. Това е така и, защото една част от ключовите компетентности се припокриват. Напълно обяснимо е това предвид наличните аспекти от близки области, заложили в тях.

Корелацията „ключови компетентности и междупредметни връзки“

Важно е да разберем защо настоящите ключови компетентности са интегрирани в държавните образователни стандарти и намират своето подобаващо място и в учебните програми по общообразователните предмети. Ако те предоставят обективна нормативна база за развитието на по-ефективен учебен процес, но и създаването на една кохерентна образователна среда, то тяхното място непременно може да бъде подсилено и в УПР. Ключовите компетентности определят и рамката, в която педагогическите специалисти планират, а след това трябва и да реализират тяхното включване в процеса на обучение.

Назованата рамка има две важни задачи: първата е свързана с обясняването на механизма и изискванията за обучението на учениците тъкмо във връзка с ключовите компетентности. Втората задача се отнася до подпомагането на учителите в тяхната правилна практико-приложна работа, а също и в методологическата им насока за преподаването на съответния

⁶ В тази връзка можем да допълним, че през последните две години се наблюдава тенденция за увеличаването на бюджетните разходи за образование в тяхната абсолютна стойност. Ако през 2018 г. те са със 600 млн. лв. повече от тези за предходната година, то през 2019 г. те нарастват с 9 %. Повече виж Мониторингов доклад 2019, Образование България 2030 http://edu2030.bg/wp-content/uploads/2017/09/Monitoring-report_2018-2019_EduBG2030.pdf.

В същото време недостигът на специалисти продължава да бъде сериозно предизвикателство пред образователната система в България. При тези тенденции специалисти отчитат, че само след 8 години голямата част от педагогическия персонал ще бъде в пенсионна възраст (по данни на НСИ). В тази насока се мисли за допълнително финансиране на училища в малките населени места, а също и за тези, които работят с уязвими групи. Не без значение е и предвиждането за увеличаването на учителската заплата. Заплахата от липса на специалисти стои и пред предмета Религия, за който дори не се предвижда нормирано място в образователната система. За допълнително финансиране на учителите по Религия не бихме могли дори и да помислим. Тези са част от кадровите въпроси и другите – свързани с финансовото обезпечаване на предмета Религия и мястото му в цялостната образователна система, което се явява една от сериозните пречки в национален мащаб за реорганизиране на дейностите, свързани с него, а също и за прилагането на каквито и да било реформи в неговата дейност.

предмет, който има за фокус специфичните знания, умения и навици, които следва да бъдат придобити след курса на обучение.

Не можем да отречем и това, че компетентностите особено по БЕЛ и комуникационните технологии са съществени за изграждането и на специфичните компетентности по учебния предмет Религия. Малко по-встрани остават ключовите компетентности по математика и информационните технологии (за начален етап), но това не означава, че те нямат място в отделни нива на възприятие, и там.

Ключовите компетентности, предоставящи съществената основа за учене, би трябвало да присъстват като базова рамка във всички учебни програми на общообразователни предмети, включително и в УПР. Приложението на специфичните компетентности за предмета остават приоритет единствено и само на предмета Религия. В него се придобиват конкретни частни умения така, както във всеки един от учебните предмети. Въз основа на тях се определя и неговата специфика, структура и съдържателна тъкан.

По-специално практическото приложение на ключовите компетентности в училище се случва и на базата на междупредметните връзки; самите ключови компетентности са междупредметни, а това означава и приложими във всички учебни предмети, но и в училищните дейности. Следователно те както по отделно, така и заедно могат да бъдат развивани в един и същи предмет, но и във всички останали предмети. Това е така, защото създават една обща база за учебното съдържание на всички учебни предмети има редица теми, приложение на цялата референтна рамка: критично мислене, творчество, креативност, иновативност, решаването на различни проблеми, оценка на риска, вземане на конкретни решения, свързани с конструктивното управление на определена ситуация, или само на поведението и ролята на чувствата, и т.н. Тези теми могат да бъдат посочени като такива, които имат съществена роля за приложението на всички ключови компетентности. В този процес умението за учене подкрепя всички заложи иновативни и други дейности.